

ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ЯК ПРІОРИТЕТНЕ ЗАВДАННЯ ГУМАНІТАРНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ

Визначено поняття ідентичності як соціокультурного феномену. Досліджено роль і місце громадянської ідентичності у загальній системі гуманітарної політики держави. Проаналізовано основні підходи до формування громадянської ідентичності. Розкрито сутнісні ознаки гуманітарного простору держави в контексті реалізації сучасної гуманітарної політики. Акцентовано увагу на важливості стимулювання громадян до активної участі у роботі органів державної влади та до посилення політики міжкультурного діалогу як ефективного елемента соціокультурного й етнокультурного розвитку суспільства. Окреслено основні принципи реалізації гуманітарної політики в контексті формування громадянської ідентичності.

Ключові слова: ідентичність, громадянська ідентичність, інформаційна агресія, гуманітарна політика, гуманітарна стійкість.

Prysiazhniuk Svitlana. Formation of civic identity as a priority task of Ukrainian humanitarian policy

The concept of identity as a socio-cultural phenomenon is characterized, the role and place of civic identity in the general system of humanitarian policy of the state is investigated. The main approaches to the formation of civic identity are analyzed. The essential features of the humanitarian space of the state in the context of the implementation of modern humanitarian policy are revealed. Attention is focused on the importance of encouraging citizens to actively participate in the work of public authorities and to strengthen the policy of intercultural dialogue as an effective element of socio-cultural and ethno-cultural development of society. The basic principles of humanitarian policy implementation in the context of civic identity formation are outlined.

Key words: identity, civic identity, information aggression, humanitarian policy, humanitarian resilience.

Ідентичність як феномен соціокультурних відносин існувала завжди. Проте через низьку соціальну мобільність, визначальну роль традицій та замкненість традиційного суспільства ідентичність не завжди була предметом наукових досліджень. Зацікавлення цим феноменом припадає на другу половину XIX – початок XX століття. Відтоді ідентичність стає загальнонауковою категорією. Нині феномен ідентичності став своєрідною призмою, крізь яку розглядають, вивчають й інтерпретують важливі сфери людського життя.

З початком повномасштабної агресії РФ проти України дослідження проблематики формування громадянської ідентичності набуває особливої актуальності. Водночас існує потреба систематизації підходів до формування громадянської ідентичності, ключовим інструментом якого може бути гуманітарна політика держави.

Розглянемо детальніше етимологію поняття «ідентичність». У загальному розумінні ідентичність (лат. *identificare* – ототожнювати) – це ототожнення індивідом себе з певною громадянською спільнотою, яка сформувалася з одного або кількох етнокультурних елементів, які проживають на одній державній території, володіють загальними громадянськими правами і обов'язками, мають об'єктивні підстави для власної ідентифікації. Дане поняття розуміється як суб'єктивне відчуття індивіда, що є результатом його ототожнення із суспільством у всіх соціокультурних вимірах та формування його особистісних якостей, цінностей, переконань, що служать для становлення системи уявлень і сенсів [1].

Ідентичність також визначається як усвідомлення особою своєї належності до тієї чи іншої соціально-особистісної позиції в рамках соціальних ролей. Вона сприяє асиміляції досвіду на особистісному та соціальному рівнях і підтримці власної цілісності та суб'єктності у динамічному навколишньому світі.

Соціальна ідентичність є продуктом самоідентифікації, розуміння того, що особа володіє певними якостями, що відрізняють її від інших. Вона співвідноситься з образами індивідуальності та самостійності, її формування можливе в результаті взаємодії із референтними для неї особами. Соціальна ідентичність визначає поведінкові прояви особистості. Формування соціальної ідентичності відбувається в когнітивно-емоційному процесі осмислен-

ня індивідом або групою своєї цілісності, у результаті чого виникає тотожність індивіда самому собі, групі тощо [2].

Громадянська ідентичність є одним із видів соціальної ідентичності й тісно пов'язана із ціннісно-смісловою сферою особистості. Адже для того, щоб індивід визначив свою належність до соціальної групи, він повинен визначити цінності, властиві цій групі, і прийняти рішення – чи готовий він їм відповідати. Її місце в структурі соціальної ідентичності залежить від цінностей та актуальності для конкретної людини чи спільноти в цілому [3].

Громадянська ідентичність є чинником, що об'єднує індивідів належністю до однієї держави: відбувається об'єднання в «ми» і «вони» («інші») як певні групи, наділені відмінною рисою – громадянина цієї країни і тих, хто не мають цієї якості. Громадянська ідентичність підтримує загальну систему цінностей, ідеалів, переконань, уявлень і сенсів, обґрунтовує цивілізаційний розвиток, уявлення про ресурси своєї країни, досягнення культури та історичної спільноти, що в кінцевому підсумку дозволяє індивіду заявити про себе як про громадянина своєї країни [4].

Також громадянська ідентичність є динамічним утворенням, яке конструюється особистістю в ході порівняння з іншими, перегляду цінностей, наповнюваності сенсами, пошуку нового місця в соціальному середовищі. Вона дає змогу особистості знайти сенс і стабільне місце в соціальній структурі, систематизувати отриманий досвід. Вона відбувається на основі ототожнення індивідом себе з певною громадянською спільнотою, сформованою на основі одного або кількох етносів, які проживають на одній державній території та володіють одними громадянськими правами та обов'язками [5].

Л. Кнефелкамп виділяє чотири сутнісні характеристики, які притаманні громадянській ідентичності:

1. Формується виключно у результаті взаємодії з іншими громадянами, в контексті участі в різних політичних, соціальних, економічних структурах., Її формування в ізольованому середовищі неможливе.

2. Тісно пов'язана з етично-моральним та інтелектуальним розвитком особи, однак ці категорії не є тотожними.

3. Це холістичне утворення. Вона потребує здатності одночасно і до критичного мислення, і до емпатії, спонукаючи громадянина

ідентифікувати себе з іншими громадянами, які можуть мати багато відмінностей між собою.

4. Передбачає активну рефлексію, участь в обговореннях, що стосуються найкращого шляху для розвитку суспільства і держави [6].

Суспільство є цивілізованим настільки, наскільки є гуманістичним, наскільки цінна в ньому людина. Політико-гуманістичні норми сьогодні є критерієм повноти, гарантування прав і свобод людини в певній державі, дотримання нею національного та міжнародного права як основи політики. Гуманізм як ключовий принцип розбудови суспільства може сформувати найкращі умови для реалізації кожної особистості. Принципи гуманізму повинні мати визначальну роль у системі концептуальних засад гуманітарної політики держави як стримуючого фактору агресії рф.

Тому головною метою сучасної гуманітарної політики є максимальне розкриття потенціалу кожної людини, створення гідних умов для реалізації усіх її інтелектуальних і творчих можливостей. Вона має спрямовуватися передусім на підвищення освітнього, наукового та інформаційно-комунікативного потенціалу країни, поліпшення здоров'я громадян, формування здорового способу життя, створення умов для підвищення трудової та творчої активності населення, подолання бідності й формування на цій основі нової якості життя. Важливою складовою такої політики є узгодження загальнодержавних інтересів з інтересами всіх громадян, що проживають на території України, розвиток їх культурної, мовної та релігійної самобутності, формування української загальнонаціональної ідентичності [7].

Поняття гуманітарної політики має спільне підґрунтя з поняттям соціальної політики, і часто вони не розрізняються. Різниця полягає у тому, що соціальна політика спрямована переважно на забезпечення гідного рівня матеріального добробуту в суспільстві, а гуманітарна політика ставить за мету досягнення високого духовного та інтелектуального рівня особи, збереження та розвиток фундаментальних загальнолюдських та національних цінностей. Гуманітарна політика оперує гуманітарним простором держави.

На думку В. Крисаченка, гуманітарний простір є ціннісно-смісловою системою. Її цілісність, недоторканність та розвиток є запорукою стійкого і прогресивного розвитку українського суспіль-

ства, з усіма відповідними атрибутами самоорганізації – державою, культурою, економікою, ресурсами, довкіллям тощо. В цих вимірах необхідно спиратися на ефективні моделі забезпечення прав і свобод громадян, всебічного розвитку кожної особистості, соціуму в цілому та його секторальних складових. Реалізація творчих потенцій питомих носіїв національно-державних цінностей є необхідною умовою утвердження України як повноцінного і водночас самобутнього суб'єкта міжнародних відносин, особливо в умовах повномасштабної агресії рф. Тому визначальною рисою гуманітарного простору має бути його людиновимірність. Людська особистість має знаходитися і на початку, і наприкінці цілепокладання соціальних та політичних структур. Громадяни мають повне право на всі ступені свободи особистості й водночас нести відповідальність за повноту дотримання вимог законодавчого поля соціуму. Їхня асоційованість у вигляді українського політичної нації та громадянського суспільства своїм закономірним наслідком має побудову демократичної держави європейського типу, яка повинна бути спроможною гарантувати як людські права і свободи, так і національну безпеку для всього суспільства загалом [8].

С. Майстро вважає, що реалізацію гуманітарної політики можна розглядати як комплекс дій різних державних структур, пов'язаних із адаптацією всіх учасників (насамперед вищих керівників) протягом усього здійснення політики до умов і завдань, які доводиться розв'язувати, з умінням узгоджувати свої інтереси і формувати партнерські відносини. У цьому разі велике значення мають інформаційні системи і канали зворотнього зв'язку, що дають можливість дізнаватися про нові події і про результати діяльності та на цій основі регулювати свою роботу з огляду на місію та мету організації або індивіда [9].

Держава також має сприяти впровадженню політики міжкультурного діалогу, заснованої на демократичних засадах, як ефективного елемента соціокультурного й етнокультурного розвитку суспільства, що сприяє підвищенню в суспільстві рівня міжкультурної, міжрелігійної та міжетнічної толерантності. Запровадження відповідних політичних підходів сприяє формуванню національної єдності, спроможності суспільства забезпечити добробут своїх членів, мінімізувати нерівність та уникнути поляризації життєвого устрою [10].

Державна гуманітарна політика має бути невіддільною від процесів взаємного делегування повноважень і суспільної відповідальності у відносинах між органами державної влади та громадянським суспільством. Важливим у даному контексті є стимулювання й підтримка креативних суспільних практик у гуманітарній сфері на рівні місцевих громад. Потребують ефективної реалізації концептуальні засади національної безпеки у гуманітарній сфері щодо забезпечення взаємодії широкого спектра державних та громадських інституцій, які діють у національних інтересах, для забезпечення необхідного рівня соціальної, політичної, культурної, інформаційної безпеки для реалізації інтересів соціуму із урахуванням взаємозалежності критеріїв, що характеризують ефективність державної гуманітарної політики у становленні громадянського суспільства [11].

Тому важливо займатися постійним стимулюванням громадян до активної участі у роботі органів державної влади, для чого необхідно шукати позитивні підкріплення цієї активності й широко висвітлювати їх у медіа.

Водночас державну гуманітарну політику формують не лише органи державної влади, а й громадянське суспільство через громадські організації. Інституції громадянського суспільства не є, як правило, авторами наукових теоретико-методологічних напрацювань (за деякими виключеннями), однак є їх провідниками у реаліях суспільного життя. Громадянське суспільство також передбачає збалансований контроль дій державних і недержавних інституцій, які мають виконуватися з урахуванням потреб держави в контексті забезпечення національної безпеки.

У цих умовах передумовою гуманітарного розвитку є позитивна громадянська ідентичність – усвідомлення належності до національно-державної спільноти як найважливішої характеристики життєвого досвіду і значущої для індивіда цінності. Держава в даному контексті є важливим конструктом розвитку особистості та генератором важливих цінностей як гаранта реалізації гуманітарного потенціалу індивіда. Необхідно зазначити, що нація, яка ніяк себе не усвідомлює, не має майбутнього. Особливо гостро ця проблема стоїть в охопленому процесами гібридної війни сучасному контексті національної безпеки країни [12].

Виходячи з означеного, можемо визначити основні принципи реалізації гуманітарної політики в контексті формування громадянської ідентичності.

Першим принципом є визнання пріоритету загальнолюдських цінностей. Одним з основних завдань державотворення є побудова правової держави, в якій юридичними засобами реально забезпечено максимальне здійснення, охорону і захист основних прав людини. У Конституції України проголошено про розбудову демократичної, правової, соціальної, соборної держави. Україною підписані основні міжнародні документи, що стосуються захисту прав людини. Цей принцип означає орієнтованість державної гуманітарної політики на практичне втілення прав людини і громадянина, на існування доступних та ефективних систем освіти, охорони здоров'я, культури.

Відповідно до принципу багатоманітності гуманітарна політика має будуватися на конституційній забороні будь-якої ідеології як обов'язкової для всіх. Кожна особа чи об'єднання громадян добровільно й свідомо можуть обирати і дотримуватися тих ідеологічних настанов, які вони вважають переконливими для себе. З цією ж метою забороняється цензура. Однак не допускається поширення ідеологій, що проповідують війни, фашизм та все те, що суперечить нормам загальнолюдської моралі та права. При здійсненні гуманітарної політики органи державної влади мають враховувати багатоманітність традицій, звичаїв та культур всіх етносів і регіонів України.

Держава має сприяти консолідації та розвиткові української нації, її історичної свідомості, традицій, культури, дбати про задоволення національних потреб українців, які проживають або були змушені тимчасово виїхати за межі нашої країни, формувати і поширювати стратегічні наративи відповідно до сучасних інтересів держави. Гуманітарна політика має будуватися на засадах сприяння розвиткові етнічної, культурної, мовної та релігійної самобутності всіх корінних народів і національних меншин України, крім тих, які пов'язані із державою агресором [13].

Також варто зауважити, що підрив основ гуманітарної політики, суспільна дестабілізація, ослаблення позицій на міжнародній арені є метою численних пропагандистських та дезінформаційних кампаній, що для деяких держав є продовженням їхньої власної політики, але в зовнішньому, експансіоністському напрямку.

Тому значна увага держав, які сповідують ідеали демократії, має приділятися розбудові системи гуманітарної стійкості. Умовним алгоритмом формування громадянської ідентичності, інструментарієм гуманітарної політики з метою формування гуманітарної стійкості може бути:

1. Усвідомлення як власної унікальності, так і подібності до певної спільноти громадян, її основних ознак та критеріїв.

2. Трансформація (посилення – послаблення) чинників становлення громадянської ідентичності, що спрямована на формування психологічної та гуманітарної стійкості громадянина.

3. Осмислення – формування особистісних сенсів і значень, на основі яких відбувається побудова власної поведінки, що ґрунтується на прийнятті або ж відкиданні стереотипних уявлень, змін у соціально-психологічній сфері, які нав'язуються особі соціумом.

У цьому контексті важливими є загальне розуміння історії, подій минулого і соціально-політичних процесів, їх інтерпретація. Таке розуміння формують як індивідуальні особливості, так і державна гуманітарна політика. Спільні гуманітарні цінності передбачають передусім спільний культурний простір, довіру до органів державної влади, свободу та відповідальність громадянина, повагу до базових прав людини, толерантність до відмінного, громадську активність тощо.

Отже, найважливішою умовою та невичерпним ресурсом гуманітарного розвитку є громадянська ідентичність. Її основою є комплекс уявлень, що безпосередньо пов'язаний із національною ідеологією, зобов'язаннями і правами індивіда як щодо інших членів суспільства, так і держави загалом. У свою чергу, розвиток гуманітарної стійкості держави потребує забезпечення базових потреб і прав людини, аналіз викликів та загроз розвитку людини в Україні та адекватну відповідь на них шляхом ефективного функціонування гуманітарної сфери держави, її суб'єктів та інститутів. Саме тому формування спільної громадянської ідентичності є одним із ключових завдань гуманітарної політики держави.

1. Петровська І. Р. Громадянська ідентичність: теоретико-методологічні основи соціально-психологічного аналізу. *Психологія і особистість*. 2017. № 1 (11). С. 60. 2. Матузкова О. П. Ідентичність як структура. *Наукові записки НаУКМА*. Т. 164. Філологічні науки. 2014. С. 17-18.

3. Петровська І. Р. Розробка та психометрична перевірка опитувальника «Громадянська ідентичність». *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Сер. Психологічні науки. 2016. Вип. 1. Т. 1. С. 73.
4. Івченко Ю. В. Формування у студентської молоді почуття громадянськості в молодіжних громадських організаціях: дис. ... канд. пед. н.: 13.00.07 – теорія та методика виховання. Київ: Ін-т модернізації змісту освіти, 2017. С. 56.
5. Петровська І. Р. Психологія становлення громадянської ідентичності особистості: дис. ... докт. психол. н.: 19.00.11. Київ: Ін-т соціальної та політичної психології НАПН України, 2023. С. 52.
6. Kniefelkamp L. Lee. Civic Identity: Locating Self in Community. *Diversity & Democracy*. 2008. Vol. 11. No. 2. P. 3.
7. Малімон В. І. Соціальна і гуманітарна політика: навч. посіб. Івано-Франківськ: Місто НВ, 2012. С. 91.
8. Крисаченко В. С. Системність українознавства і консолідація нації: екзистенційний дискурс. *Політологічний вісник*. 2022. Вип. 89. С. 22.
9. Майстро С. В. Теоретико-методологічні засади реалізації державної економічної політики. *Теорія та практика державного управління*. 2013. Вип. 2(41). С. 6–7.
10. Асланов С. А. Етнополітична стабільність держави: політико-правовий аналіз: монографія. Ужгород: Поліграфцентр «Ліра», 2016. С. 64.
11. Парубчак І. О., Радух Н. Б., Гринишин Г. М. Державна політика гуманітарної безпеки у контексті становлення громадянського суспільства в Україні: навч. посіб. Херсон: Олді+, 2022. С. 187.
12. Гібридна війна: in verbo et in praxi: монографія. Вінниця: Нілан-ЛТД, 2017. С. 29.
13. Сушко А. І., Мамонтова Е. В., Краснопольська Т. М. Гуманітарна політика держави. Одеса, 2022. С. 19.

References

1. Petrovska I. R. Hromadianska identychnist: teoretyko-metodolohichni osnovy sotsialno-psykholohichnoho analizu. *Psykhologhiia i osobystist*. K. 2017. № 1 (11). S. 60.
2. Matuzkova O. P. Identychnist yak struktura. *Наукові записки НАУКМА*. Т. 164. Filolohichni nauky. 2014. S. 17-18.
3. Petrovska I. R. Rozrobka ta psykhometrychna perevirka opytuvalnyka «Hromadianska identychnist». *Naukovy visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu*. Ser. Psykhologichni nauky. 2016. Vyp. 1. T. 1. S. 73.
4. Yivchenko Yu. V. Formuvannia u studentskoi molodi pochuttia hromadianskosti v molodizhnykh hromadskykh orhanizatsiiakh: dys. ... kand. ped. nauk: 13.00.07. Kyiv: In-t modernizatsii zmistu osvity, 2017. S. 56.
5. Petrovska I. R. Psykhologhiia stanovlennia hromadianskoi identychnosti osobystosti: dys. ... dokt. psykol. n.: 19.00.11. Kyiv: In-t sotsialnoi ta politychnoi psykhologii NAPN Ukrainy. 2023. S. 52.
6. Kniefelkamp L. Lee. Civic Identity: Locating Self in Community. *Diversity & Democracy*. Vol. 11. No. 2. P. 3.
7. Malimon V. I. Sotsialna i humanitarna polityka: navch. posib. Ivano-Frankivsk: Misto NV, 2012. S. 91.
8. Krysachenko V. S. Systemnist ukrainoznavstva i konsolidatsiia natsii: ekzystentsiinyi dyskurs. *Politolohichni visnyk*. 2022. Vyp. 89. S. 22.
9. Maistro S. V. Teoretyko-metodolohichni zasady realizatsii derzhavnoi ekonomichnoi polityky. *Teoriia ta praktyka derzhavnoho upravlinnia*. 2013. Vyp. 2(41).

S. 6–7. **10.** Aslanov S. A. Etnopolitychna stabilnist derzhavy: polityko-pravovyi analiz: monohrafiia. Uzhhorod: Polihraftsentr «Lira», 2016. S. 64. **11.** Parubchak I. O., Radukh N. B., Hrynyshyn H. M. Derzhavna polityka humanitarnoi bezpeky u konteksti stanovlennia hromadianskoho suspilstva v Ukraini: navch. posib. Kherson: Oldi+, 2022. S. 187. **12.** Hibrydna viina: in verbo et in praxi : monohrafiia. Vinnytsia: Nilan-LTD, 2017. S. 29. **13.** Sushko A. I., Mamontova E. V., Krasnopska T. M. Humanitarna polityka derzhavy. Odesa, 2022. S. 19.

***Prysiazhniuk Svitlana.* Formation of civic identity as a priority task of Ukrainian humanitarian policy**

Civic identity is a dynamic entity that is constructed by an individual in the course of comparison with others, revision of values, filling with meanings, and search for a new place in the social environment. Civic identity supports a common system of values, ideals, beliefs, perceptions and meanings, justifies civilizational development, understanding of the resources of one's country, achievements of culture and historical community, which ultimately allows an individual to declare himself or herself as a citizen of his or her country.

The state humanitarian policy should be inseparable from the processes of mutual delegation of authority and social responsibility in relations between public authorities and civil society. Therefore, it is important to continuously encourage citizens to actively participate in the work of public authorities, for which it is necessary to look for positive reinforcement of this activity and widely cover them in the media. Therefore, states that profess the ideals of democracy should pay considerable attention to building a humanitarian resilience system.

The most important condition and inexhaustible resource for human development is civic identity. It is based on a set of ideas that is directly related to the national ideology, obligations and rights of an individual to other members of society and to the state as a whole. In turn, the development of the state's humanitarian resilience requires ensuring basic human needs and rights, analyzing challenges and threats to human development in Ukraine and responding to them effectively through the efficient functioning of the state's humanitarian sphere, its actors and institutions. That is why the formation of a common civic identity is one of the key tasks of the state's humanitarian policy.

Key words: identity, civic identity, information aggression, humanitarian policy, humanitarian resilience.